

STUDII

Cultura muzicală românească în contextul celei universale în perioada de după 1990

Octavian Nemescu

Perioada istorică de după 1990 până în prezent marchează, după opinia mea, *acutizareaunei crize multiple* a culturii muzicale în contextul a ceea ce se poate numi cultură înaltă sau savantă (în terminologia domnului Liviu Dănceanu). Acest impas denotă, fără îndoială, cred eu, **crepusculul civilizației de tip occidental** și, în fond, **de tip european**.

În ultimii 2000 de ani cultura occidental-europeană, bazată pe **creația artistică individuală**, a fost cea mai **dinamică**, dintre toate cele cunoscute până acum. Evoluția ei a fost **accelerată**, de-a lungul istoriei. S-a comportat exact ca un tren. În timpul Evului Mediu a staționat îndelung (peste 1000 ani) într-o gară, așezată pe fundamentele dogmelor creștine, pentru a „încărca” călătorii timpului. Apoi, începând cu Renașterea s-a deplasat, mai întâi, foarte încet, după aceea, cu viteză din ce în ce mai mare. Perioadele istorico-artistice au durat tot mai puțin: 400 de ani, 200, 100, 80, 40, 20 de ani. Tezele și Antitezele s-au succedat, cu fiecare epocă, dar, apoi, la un moment dat, au apărut și simultan (a se vedea Impresionismul și Expresionismul). Fiecare moment artistic a marcat o revoluție, iar revoluțiile succesive au dus la conștientizarea **atitudinii moderniste**. Acest lucru s-a întâmplat spre sfârșitul secolului XIX, a fi modern însemnând a NEGA cu vehemență Tradiția, tradițiile anterioare. Comportamentul revoluționar s-a accentuat, mai ales, la începutul secolului XX. „Revoluție în artă, revoluție în societate!” era lozincă modernistului suprarealist André Breton.

După al doilea război mondial „macazurile” istoriei culturale, în deplasarea trenului istoric, s-au schimbat la fiecare deceniu, atingând viteza maximă. În anii '50 a fost la modă, în Occident, în

teritoriul muzicii culte, serialismul integral. De altfel, dogmele serialismului, născocite de Arnold Schönberg în 1924, denotau o schimbare radicală a gândirii muzicale, în raport cu tradiția, cu tradițiile originare ale artei muzicale. După aceea, în 1960 a triumfat Aleatorismul, ca antiteză parțială la serialism sau ca un serialism pulverizat. A fost deceniul cel mai efervescent, pentru artă, ca și anii 1920 ai secolului XX. Tot în deceniul anilor 1960 au fost „însămânțate”, pe teritoriul muzicii culte, și direcțiile artistice aflate în antiteză atât cu serialismul cât și cu aleatorismul. Acestea au pus, de fapt, baza unei noi gândiri și, la urma urmei, a unei noi atitudini estetice, chiar de viață. Asta însemna nu negarea ci **RECUPERAREA** tradițiilor uitate, după ce s-a observat că suita **revoluțiilor continue** a dus la **îndepărtarea de origini** (de anumite origini).

În numele acestui nou **e g r e g o r** (nou spirit al timpului), care a marcat o cotitură radicală în gândirea europeană, anticipată de către filozofia lui Nietzsche și, apoi, de cea a lui Mircea Eliade (de întoarcere la origini), s-a născut **curentul minimal-repetitiv, evolutiv**, altfel spus, procesual, gradual, continuitist sau **nonevolutiv**. Apoi, cel al **muzicii spectrale** (cu întoarcere la armonicile apropiate de fundamentală) în dorința **recuperării consonanței**, curentul spectral având mai multe subdirecții, ce s-au succedat de-a lungul a 20 de ani. În acest context al recuperării mai apar direcțiile estetice ale **muzicii arhetipale**, a celei **ritualice, metamuzicale, metastilistice**, etc. Direcțiile respective au „înflorit” în anii 1970. Aparțin generației care le-a fructificat atunci și în continuare în deceniile 1980-90. Iar noua gândire a căpătat treptat numele de **POSTMODERNISM**. Oficializarea și teoretizarea sa s-a produs de-a lungul anilor 1980, prin filozofii (cred că ultimii ai Europei) Deleuze, Levinas, Derrida, etc. De atunci trăim în **epoca postmodernă**, adică nu s-a mai întâmplat nimic în câmpul culturii europene. Trenul acestei culturi s-a oprit, din nou, în stație, poate doar într-o **Haltă** a istoriei la culoarea roșie a semaforului. Avarie, blocaj al căii ferate, punct terminus al acestei căi (ca în Gara de Nord de la București)? Ce s-a întâmplat, de fapt, în 1990? Din punct de vedere social și politic a avut loc o catastrofă, sau, în alți termeni, o **revoluție de tip postmodern** (sau „restaurație”, sau „contrarevoluție”), deci de **recuperare** și nu de negare a unei tradiții și anume: **întoarcerea** (atenție, doar în Europa!) **la capitalism** (la legea junglei). Așadar, s-a produs prăbușirea sistemului (politic și social) comunist, dovedit a fi fost o frumoasă utopie, cu aplicare bestială. Această sucombare s-a produs fără vărsare de sânge, cu o singură excepție: România! De ce oare doar la noi în țară au trebuit să moară tineri inocenți, ca jertfă de sacrificiu, pentru înlocuirea unui regim dictatorial?

În plan mondial, și pe teritoriul filozofiei, s-a lansat atunci ideea POSTISTORIEI (Francis Fukuyama: „Sfârșitul istoriei și ultimul om” - 1992), ce urma să vină în zona politicului, adică instalarea unei stări de pace și armonie, de lipsă paradisiacă de conflicte, datorită eliminării antitezelor de ordin ideologic. Dar carnea și sângele n-au consimțit acest fapt. 11 septembrie 2001 a spulberat aceasta așteptare. Temele ideologice, cu pretext conflictual, au fost înlocuite, din nou, cu cele de natură religioasă: Islam contra Creștinism, Iudaism, Hinduism. Se marchează, și în acest fel, întoarcerea, tot de factură postmodernă, la Evul Mediu. Protagonistii conflictului nu mai sunt, de data asta, cruciații ci exponenții Semilunei, preocupați de dezideratul islamizării întregului Univers, înaintea Judecății de Apoi. Pe de altă parte pretextele de ordin tribal-naționalist n-au dispărut niciodată în declanșarea unor conflicte.

În plan cultural însă, se poate vorbi de o Postistorie datorită stagnării care s-a instaurat după 1980, căci fiecare a înțeles în mod diferit de ceilalți ideea recuperării originilor. Astfel, unii s-au considerat *hiper* sau *neospectraliști*. Alții, din contra, s-au baricadat pe redevalele fostelor avangarde, considerându-se *neoserialiști* (în jurul lui Pierre Boulez) sau *neobruitiști*. Mai sunt și cei care cultivă *neoclasicismul*. Toată gama fostelor perioade culturale artistice este la ora actuală în picioare: *neoimpresioniști*, *neoexpresioniști*, *neofolcloriști* (pe urmele fostelor școli naționale), în general *neoromantici*, *neobaroci*, *neorenașcentiști* sau *neomedievali*. Moderniștii erau obsedați de Viitor. În sintagma „viitorul de aur al omenirii” am copilărit, am tinerit și mi-am trăit maturitatea până în 1990. De asemenea, și cea a „muzicii viitorului” mi-a fost foarte familiară multă vreme. Pe postmoderniști, din contra, îi hipnotizează Trecutul. Mai sunt mulți care, în numele postmodernismului, cultivă o așa numită „salată” de stiluri cu patternuri din toate epocile culturale. Discursul lor artistic este fie serios, fie marcat de note ironice. Ironia, bășcălia, deci a râde de toți și de toate, de prezent și de trecut, de toate idealurile eșuate a devenit o marcă, o caracteristică distinctă a atitudinii postmoderne. Toate aceste preocupări artistice denotă, din păcate, o lipsă de speranță în viitor, un vid al orizontului de așteptare și se încadrează în marea direcție RETRO apărută după 1980 și care s-a accentuat după 1990. Se practică *deconstrucția* (termen inventat de Derrida) sau, cu alte cuvinte, „**jaful**” sistematic al Trecutului sau, în alți termeni, „**reciclarea**” paradigmelor istorice. Puțini sunt cei care au căutat originile în cheia **Recuperării Înnoitoare** (această opțiune a existat, mai ales, în perioada de început a postmodernismului, adică 1960-70 poate 80).

Dar oare unde ar putea fi regăsite **originile pierdute, paradisiace și anistorice ale omenirii?** După părerea mea, **niciunde, în planul orizontal al istoriei**, mai apropiate sau mai îndepărtate, chiar dacă s-ar crede că ele au existat în epocile Atlantidei sau ale Lemuriei, oricum necunoscute nouă. Aceste origini, cred eu, nu pot fi găsite în trecutul și nici așezate în viitorul „peșterii existențiale” a lumii materiale. Ar putea fi căutate în zona METAFIZICĂ a altor dimensiuni, pe o axă verticală a existenței, la etajele sale superioare.

După 1990 unii tineri compozitori au probat și varianta *fusion*, adică amestecul de muzică elevată cu cea de divertisment (jazz, pop, rock, folk), cu alte cuvinte, sinteza dintre cultura academică și cea de masă, în dorința de a atrage un public mai numeros în sala de spectacol, care ea însăși a migrat spre spații mai puțin convenționale. Dar această orientare s-a născut, în realitate, în anii 1970 în zona muzicii de jazz (jazz-pop, jazz-rock, muzica alternativă), și l-a avut ca precursor pe Gershwin la începutul secolului XX. Alții încearcă, de curând, un fel de experiment artistic situabil „*între arte*”: puțină cântare amestecată cu ceva teatru și dans, printre instalații plastice în spațiul desfășurării și amestecate, eventual, cu imagini video, dorind să sublinieze și să sublimeze povești cotidiene.

Privit de sus, de foarte de sus, peisajul artei contemporane după 1980 și, mai accentuat, după 1990, se configurează ca unul PLURALIST, cu aspectele unui nou BABILON. Condiția artistului, în acst context, este cea a **atomizării** totale, a **insularizării**, fie că este vorba de tinerii sau de bătrânii artiști. Nu mai există, la ora actuală, nici o solidaritate în cadrul breslelor artistice, pe nici o idee estetică, ci numai „așezarea” spate în spate față de ceilalți. **Autismul**, sau izolarea totală (incomunicarea) nu este numai o boală a tinerilor aparținând societății contemporane, o boală din ce în ce mai răspândită astăzi în țările dezvoltate, ci **o stare de spirit a actualității** (tipică societății internetului). Drept consecință, critica de artă, mai ales cea muzicală, muzicologia aproape că a dispărut, întrucât toate criteriile axiologice au fost aruncate în aer. Nu se mai știe ce este frumos și ce este urât, care sunt granițele dintre arta profesionistă și cea amatoristă, confuzia dintre ipostaza capodoperei și cea a făcăturii mediocre sau chiar a eșecului artistic fiind totală. Pentru această situație au o vină și fostele avangarde ale anilor 1960, pe suportul celor din 1920 (vezi WC-ul lui Marcel Duchamp!). Kitsch-ul inundă, pe toate canalele, producția culturală, în contextul unei democratizări totale a statutului artistic.

Componistica românească a avut aceeași soartă după 1990. Asta după ce, mai înainte, a atins apogeul scurtei sale istorii în

deceniile anilor 60-70-80 din secolul trecut. În 1983 au avut loc 2 concerte, în cadrul festivalului de toamnă, la Paris, care încă mai era atunci un centru mondial al culturii, sub emblema: „România în al nouălea cer”. Au fost prezentate lucrări ale unor compozitori români (aparținând a 2 generații) considerați acolo, în acel moment, a fi cei mai importanți. Școala românească de compoziție era apreciată ca fiind una dintre cele mai originale din lume, după ce acest privilegiu fusese deținut în anii 1960-70, pentru răsăritul Europei, de componistica poloneză alături de cei doi maghiari Ligeti și Kurtag. După 1990 interesul s-a mutat către compozitorii ruși, o anumită vreme. În acest ultim caz, cred eu, considerentele de ordin politic nu sunt de neglijat. Care au fost ideile artistico-muzicale lansate la București, „pe malul Dâmboviței”, în acei ani, de către unii compozitori români și care au fost primite cu maxim interes, în plan european, cel puțin? **Eterofonia** (intuită de Enescu și teoretizată de Niculescu înaintea lui Boulez), **Spectralismul** (în variantă românească, începând cu cel isonic lansat de Corneliu Cezar în 1965), **Estetica Arhetipală (esențialistă)**, **Procesualitatea morfogenetică**, **Metastilismul**, **Ritualismul**, muzica **implozivă** și, aș mai adăuga, **Onirismul** muzical românesc. Majoritatea acestor orientări artistico-muzicale aveau ca suport cântarea psaltico-bizantină cât și străvechi tradiții folclorice ale României, sau, mai extins, din zona carpatică (traco-dacică). Respectivul isprăvi ale componisticii românești ar fi putut sau ar putea fi încă un subiect de mândrie dar, ele au fost uitate, minimalizate, chiar ignorate. Iar românii sunt un exemplu cras de lipsă de patriotism.

După 1990 compozitorii care au lansat aceste idei, cât și cei mai tineri, care le-au preluat, au continuat să meargă pe direcția lor. Alții, din generațiile următoare, s-au „înrolat” comportamentelor estetice de factură postmodernă, venite din Occident, asumându-și simptomele de criză enunțate anterior. Practic, nu mai este nicio diferență astăzi între ceea ce se întâmplă, în plan artistic, în Lume și evenimentele de aceeași natură din România. Asistăm la, ceea ce se numește, o globalizare a câmpului artistic. Nu mai există nicio Meca, niciun centru artistico-muzical mondial care să emane noi idei estetice. Așadar, după 1990 nu a mai apărut un curent artistic nou la orizont și asta pentru că a dispărut dorința, în cadrul tinerelor generații, ce s-au succedat de atunci, de a ieși din context. S-a tocit și dezideratul marcării operelor de artă cu amprente personale. Obiectivul originalității, aproape că a dispărut ca ideal al tinerilor creatori de artă. S-a instalat vânjos, în ultima vreme, o așa numită **estică a compilației**, a **copiilor după originale pierdute** sau, altfel spus, **uitate**. Tinerii s-au îndrăgostit în schimb de noua tehnologie

care le permite dezvoltarea unor proiecte de tip performance-multimedia, mult mai greu accesibile în anii 1960-70, când, de fapt, s-a lansat această direcție.

Noua generație, mai ales cea de sex masculin, nu mai este atrasă de ideea de a-și face astăzi o meserie artistică, în mod special pe domeniul creației muzicale, întrucât nu mai este rentabilă. Singurul scop al studenților de la clasele de compoziție este să poată face muzică de film. Și această tendință există nu numai la noi în România, ci peste tot în Europa, în Lume (a se vedea temele cursurilor de vară).

Muzica nouă, din zona cultă, sau, altfel spus, contemporană, ca, de altfel, toată arta (literatura, plastica, filmul de artă) este pretutindeni evitată, în mod special de mass-media. Provoacă indigestie! A devenit un fenomen de nișă. Mai mult decât atât, apetitul pentru muzica clasică, cultă, în general pentru cititul cărților, etc., scade pe zi ce trece în rândul contemporanilor noștri. Dispar, în acest context genuri artistice tradiționale, poezia bunăoară în literatură.

Creierul cultural este pe cale să se atrofieze! Orice mesaj artistic provocator, ce solicită zonele superioare ale conștiinței, deci care presupune un minim efort în recepție, este din ce în ce mai rejectat. „Recepție mentală fără efort”, „spălare de creier” sunt singurele cerințe ale receptorului contemporan. Deci, „cultură de masă” în repriza a treia (asta au vrut și fasciștii cât și, mai apoi, comuniștii). Trăim în continuare, poate mai vârtos ca înainte, în marea **Epocă a domniei cantității** (în formularea lui René Guenon). Soarta elitei este ghețozarea, „gaura de șobolan”, poate chiar dispariția. Acestea sunt consecințele așa numitei democratizări a culturii. Situația mai poate fi comentată și în alți termeni. Odată cu dispariția antitezei politico-sociale (adică a comunismului), capitalismul pedalează astăzi doar pe ceea ce îi este caracteristic: **consumismul și hedonismul**. Se revine la capitalismul sălbatic, lipsit de preocupări social-culturale. Se vinde și se încurajează doar ceea ce consumă majoritarii. Rating! Cultura elitistă, în acest context, este falimentară. Așadar, pe toate căile: **divertisment!** Iar tinerii, cu veleități artistice, nu au altă alternativă decât adaptarea la teren, camelionismul, oportunismul. De fapt oportunismul a răspuns la apel în toate timpurile.

Big-bang-ul muzicii de divertisment s-a produs în anii 1960 (pe vremea tinereții mele), odată cu mișcarea hippie, flower power și cu apariția formației Beatles. De asemenea, și cu lozincile mișcării studențești din 1968 de la Paris, nu în altă parte, de tipul „nu vă mai prefaceți...că vă place literatura, pictura sau muzica savantă”. „Jos snobii!” Se dorea atunci o adevărată revoluție culturală, la concurență cu cea a lui Mao. Părea a fi doar moftul trecător al unor tineri revoltați (anarhiști) sătui de educație. Să fie oare educația singurul garant în

asimilarea mesajului cultural înalt? Eu cred că nu. Dar nu a fost să fie așa. **Mișcarea anticulturală**, mai bine zis, **anticultură înaltă** (anti muzică savantă) s-a amplificat, devenind în aproape jumătate de secol o adevărată maree neagră, un tsunami de proporții uriașe. Muzica de consum se aude pretutindeni, la suprafață, în centrul cetății. Este singurul suport acustic al filmelor documentare unde se duc discuții pe teme serioase, uneori chiar profunde. Al interviurilor cu personalități culturale, pe posturile culturale. De asemenea, al meditațiilor cu caracter spiritual, ezoteric, de tip yoga, mai ales a celor cu tentă New Age. A pătruns în biserici și temple. Mai nou, protagoniștii divertismentului muzical par să marcheze istoria muzicii, aparând deseori în postura îndreptățitorilor continuatori ai lui Bach, Mozart și Beethoven. Nu se opune nici o rezistență acestei direcționări. Din partea cui? Puhoiul ia cu el tot ce întâlnește în cale.

Dacă în 1990 se vorbea, cu toată certitudinea, despre „**Moartea Avangardei**” (a modernismului radical), la începutul anilor 2000 (la debut de secol și mileniu) se diagnostichează situația în termenii „**Moartea Artei**”, în general. Este vorba de cartea binecunoscutului estetician francez Philippe Dagen, intitulată „*Arta imposibilă*” având ca subtitlu „inutilitatea creșterii artistice în lumea contemporană” (Ed. Grasset. 2002). Citez: „pentru ce arta este aproape imposibilă astăzi? Pentru că situația îi este defavorabilă. Pentru că societatea nu mai are timp să consacre artiștilor”. Și iată! În jurul anilor 2010 (deci în deceniul actual) se decretează apăsător „**Moartea Muzicii Savante**”, fiind vorba, bineînțeles, de cartea domnului Liviu Dănceanu intitulată „*Apocalipsa muzicii savante*”. Dar și **Sfârșitul civilizației de tip european**. Mă refer la cartea lui Lucian Boia „Sfârșitul Occidentului?” apărută la Ed. Humanitas – 2013. Cel care a prezis poate primul sfârșitul civilizației și al culturii occidentale a fost Oswald Spengler, cu peste 100 de ani înainte, când a luat contact cu tablourile expresioniste ale lui Munch. Această constatare nu ar trebui să ne sperie. Toate civilizațiile și tipurile de cultură pe care le-au născut, ca și toți indivizii terestrați, din toate regnurile, s-au născut, au crescut, s-au maturizat, au îmbătrânit și au murit. Așa au dispărut asiro-babilonienii, egiptenii, mayașii, incașii, etc. Altele au supraviețuit adaptându-se sau au hibernat multă vreme și acum se trezesc în spirit postmodern. Deocamdată, nu a apărut la orizont încă nici un alt tip de cultură, ca alternativă la cea de tip european, aflată în moarte clinică și la subcultura, cu tentă consumistă, care o devorează. Rămâne de văzut ce se va mai întâmpla!